

ნიკოლოზ ოთინაშვილი

იკორთის ჟამნ-ბულანის ისტორიული ცნობები და ენობრივი თამისებურებაანი

იკორთის ტაძარი მდებარეობს ქართლში, მთისწინეთში, ისტორიულ გვერდისძირზე, ააგო მეფე გიორგი მესამემ (1156-1184) 1172 წელს. ვახუშტი ბაგრატიონი თავის "აღწერაში" აღნიშნავს: "ორბოძალას მთის სამხრით არს მთის კალთასა შინა იკორთას მონასტერი დიდი, გუნბათიანი, კეთილად ნაშენი, ზის არქიმანდრიტი"... (ვახუშტი, 1997, გვ. 72). ძეგლის ასომთავრული წარწერა გვამცნობს ქსნის ერისთავებს ვარდანს, არსენს, ჭიაბერსა და სხვებს. დასავლეთის კარის მხედრულ წარწერაში აღნიშნულია, რომ 1613 წელს ძეგლი შეაკეთა ქსნის ერისთავმა იასემ, რომელიც ვანდალების მიერ იყო აოხრებული.

იკორთა რამდენიმე ისტორიულ დოკუმენტშია მოხსენებული, მათ შორის აღსანიშნავია 1781 წლის "ქსნის საერისთაოს სტატისტიკური აღწერა", რომელიც მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს სოფელ იკორთისა და თვით ძეგლის შესახებ.

ასევე აღსანიშნავია "იკორთის ჟამნ-გულანი", ნუსხა-ხუცურით დაწერილი ხელნაწერი, რომელსაც არშიებზე მიწერილი აქვს სხვადასხვა ხასიათის ცნობები, რომლებიც ძვირფას მასალას წარმოადგენს ისტორიული და ფილოლოგიური მეცნიერებისათვის (ს. კაკაბაძე, 1912, გვ. 1-8).

ხელნაწერი გადაწერილი ყოფილა მღვდელ მახარებლის მიერ, რომელიც მინაწერზე აღნიშნავს: "მე ყ-დ ცოდვილმან და ყ-თა ცოდვილთაგან უნარჩევსმან უღირსებით მღვდელმან მახარებელმან აღვსწერე წიგნი ესე ჟამგულანი, რითაც ძ-ლ მედვა სიმართლესა ვეცადე და არცარა დაკლებამ მნდომებია" და სხვა.

ხელნაწერი ნაყიდი ყოფილა ქსნის ერისთავიშვილის ქრისტეფორეს მიერ, რაც მინაწერებიდანაც კარგად ჩანს. ბერი ქრისტეფორე იკორთის წინამძღვრად ყოფილა 1735 წელს. ხელნაწერი შედგენილი უნდა იყოს XVII საუკუნის დამლევს ან შეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში.

ხელნაწერის არშიებზე მიწერილია ქრონიკული ცნობები, რომლიდანაც ვეცნობით ისტორიულ პირებს. მათ შორის აღსანიშნავია მეფე გორგასალი და ბატონიშვილი გოჩა.

მხედრულ გრაფიკით მეფე გორგასალი არშიებზე წერს:

"ქ. იკორთის მთავარანგელოზს შევსწირე მეფემ გორგასალმან სულისა ჩემისა სამეოხოდ იკორთა, არცვი, ქვეში, ფლავსმანი, ფლავი".

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია მეფე გორგასალი შეიძლება იყოს გოჩაშვილი იორამის შვილი; ვახტანგ მეექვსის მიერ შედგენილი გენეალოგიური სიის მიხედვით, ასეთია გორგასალ გოჩაშვილი (დ. ნინიძე, 1998, გვ. 23).

არსებებზე გოჩა ბატონიშვილის მინაწერი "შე გოჩა ბატონიშვილმა შეგწერიე შენ, ჩემს სასოებას, იკორთის მთავარანგელოზსა, მთაში მამული შუა ცხვირსა, გვიდისისა"...

ისტორიული პროვინცია გვერდისძირის სოფელ კულბითანაა დაკავშირებული გოჩა ბაგრატიონ-გოჩაშვილის ცხოვრების ფურცლები. ვახუშტის ცნობით "მაშინ მოკლეს პაპისძმისწული მეფისა სპასპეტი მეწინავეისა გოჩა, რამეთუ იყო ესე გოჩა ძე გიორგისა, გიორგი ძე კონსტანტინესი, კონსტანტინე ძე ალექსანდრესი, ალექსანდრე ძე კონსტანტინე მეფისა და ამ გოჩათი ეწოდათ ამათ ძეთა გოჩაშვილად (ვახუშტი, 1973, გვ. 417).

გოჩა ბაგრატიონი ყოფილა მეფე სიმონის პაპის ძმისწული და ჯარის სპასპეტი. 1599 წელს სიმონ მეფე გორიჯვარს იდგა და მოინება მწვანელი. სპანი გვიდნენ გოჩას რათა მოიღონ მწვანელი, გოჩას ციხეში მყოფი ოსმალები შეეწინააღმდეგნენ და ამ ომში მოკლეს პაპის ძმისწული მეფისა გოჩა (ვახუშტი, გვ. 417).

ვახუშტი "ივერიაში" დაიბეჭდა სტატია სოფელ კულბითზე, სადაც ვკითხულობთ "კულბითში ხშირად უცხოვრიათ ქართველი მეფეების შვილებს. აქ ცხოვრობდა მეფის ძე გოჩა (გიორგი), მასვე აუშენებია გორაკზე თლილი ქვის ეკლესია და მისგან აშენებული ეკლესიის ჩრდილოეთის სვეტსა და სამკვეთლოს შუაში განისვენებს ("ივერია", №210).

იკორთა, კულბითი და ზემო ქართლის მთელი რიგი სოფლები თავისებური პანთეონებია, რომლებსაც გამოვლენა და შესწავლა სჭირდებათ.

ძეგლი პირველად გამოაქვეყნა ისტორიკოსმა სარგის კაკაბაძემ (ს. კაკაბაძე, 1912, გვ. 1-8).

თვით ჟამნ-გულანი ორი სიტყვისაგან შედგება – გულანი – კოდექსი, რომელშიც ყველა საღვთისმსახურთა წიგნია თავმოყრილი, ხოლო მის შემოკლებულ რედაქციას, რომელიც შეიცავს "ჟამნს" და მოკლე ისტორიულ ცნობებს წარმოადგენს ჟამნ-გულანი.

ძეგლში ფიქსირებულია ათობით იმდროინდელი ონომასტიკური მასალა, გეოგრაფიული სახელები, დიალექტური მოვლენები, რომლებიც ცოცხალ მეტყველებას ემყარება, ენობრივად მრავალფეროვანია და წარმოების სიუხვითაც გამოირჩევა.

გულანში ხშირად გვხვდება ქარაგმები, მაგალითად ყ-ღ – ყოვლად, ყ-თ – ყოველთა, ღ-ნ – ღმერთმან, მცხ-რო – მაცხოვარო, შე-ე – შეიწყალე, ღ-ო – ღმერთო, ჩ-თვის – ჩემთვის და სხვა. არის დაუქარაგმებელი ფორმებიც.

ძეგლი ქართული ენის ორთოგრაფია თავს იჩენს მთელ რიგ შემთხვევებში: ჟ- უბრჭვე გვხვდება სიტყვებში: ვეჯ ურისხევი – სოფელი მეჯვრისხევი, ჩუნთვის – ჩვენთვის; გვხვდება ახალი ფორმითაც ჩვენთის.

მთის დიალექტებისათვის დამახასიათებელი ჳ- ხარი ბგერა გვხვდება სიტყვებში: ჳღური, ჳღურისა, მსაჯურონ, სამსაჯური და სხვა.

ხმოვანი ი-ს პარალელურად ძეგლში გვხვდება ა – იოტი ნახევარხმოვანი: დაკლებაჲ, განმდოლებელი, რადც, წმს, მყეფით... გვხვდება თ – ეი გრაფემა, რომელიც რვა რიცხვს აღნიშნავს და ძეგლ ქართულში დამკვიდრებულია. ცაციაშვილს ჰმართებს თ – რვა კოდი ბური და ქერი.

ძეგლი ქართულისათვის დამახასიათებელი მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი მან ხშირ შემთხვევაში შეკვეცილი ფორმით გვხვდება: მე ცლოდვილმნ, უნარჩევსმნ, მღლღმნ, მახარებელმნ და სხვა.

გულანში ჩამოთვლილია ის სოფლები და გვარსახელები, რომლებიც იკორთის მონასტერს მსახურებდნენ და ვეალებოდათ შეწირულობის გადახდა. ზოგიერთი გვარსახელი დღეს მხარეში აღარ გვხვდება. უცხოტომელების თავდასხმების გამო სოფლები დაიცალა, მოსახლეობა დაიფანტა ან სხვა ადგილებში გადასახლდა. აღარ არის საბოსლევო, ქოთლიანი, ბიბილანი და სხვა სოფლები.

მდინარეების დიდი და პატარა ლიხვის წყალგამყოფზე მდებარეობდა სოფელი ბეთი, სახელდებული იყო ბაივაშვილების გვარიდან. ეს სოფელი იკორთის მთავარანგელოზის საკუთრება იყო, მაგრამ ჟამთა სივრცის გამო დაიცალა. გვარი გადაშენდა და დღეს ნასოფლარია. ასევე ამოწყვეტილ გვარებს მიეკუთვნება პატარა ლიხვის ხეობიდან ედიაშვილი, რომელიც სოფელ საცხენეთში მკვიდრობდა. ამავე ხეობიდან გვარი საური მკვიდრობდა სოფელ ფრისში, საიდანაც გორის ატენის ხეობაში ჩასახლდნენ. ტოლიაშვილები პატარა ლიხვის ხეობიდან სოფელ ქსუისში დამკვიდრდნენ და სხვა.

ძეგლში გვხვდება **ნარიანი** გეოგრაფიული სახელები გვარებისაგან: ქოთლოანი – ქოთლოაშვილი, ბესთავანი – ბესტავაშვილი, ბოლოთანი – ბოლოთაშვილი, ბიბილანი – ბიბილაშვილი, ვალიანი – ვალიშვილი, ასკილანი – ასკილაშვილი, ფუხანი – ფუხაშვილი.

აღსანიშნავია, რომ გვარით სახელდებული ეს მცირე დასახლებები დღეს აღარ არსებობს და მათი ლოკალიზაცია საშური საქმეა, რასაც ალბათ განვანხორციელებთ.

ზოგიერთ შემთხვევაში ჩამოთვლილ სოფლებს შენარჩუნებული აქვთ ს ელემენტი: შუა ცხვირს, გვიდსს, საბოსლევს, ქიწინის, აწერისხევს, არცევს, ქლიავანს.

ნაირგვაროვნებას ქმნის ზმნის ამა თუ იმ მწკრივის ფორმები: **ძღ მედვა, ნუ დამწევთ, შენდობით მყვით, შენდობა უბძანეთ**, ამას მიყოლა, გყოსთ და სხვა.

მხარის ისტორიული საკითხებისა და ენობრივი ელემენტების გამოვლენა ხსენებული ძეგლის მიხედვით საშური საქმეა, რომელიც მეცნიერულ მიმოქცევაში უნდა ჩაირთოს.

ლიტერატურა

- ვ. ბაგრატიონი, 1997 - ვ. ბაგრატიონი, საქართველოს გეოგრაფია, 1997.
 ს. კაკაბაძე, 1912 - ს. კაკაბაძე, ქრონიკა იკორთის ჟამ-გულანისა, ტფილისი, 1912.
 დ. ნინიძე, 1998 - დ. ნინიძე, გუარი მეფეთ ბაგრატიონთა-გოჩაშვილნი, თბ., 1998.
 ვახუშტი, 1973 - ვ. ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.
 "ივერია", 1890 - "ივერია" №210, 1890.

NIKOLOZ OTINASHVILI**HISTORICAL DOCUMENTS OF IKORTA CATHEDRAL AND
LANGUAGE PECULIARITIES**

The Ikorta Cathedral is situated in Shida Kartli mountainous place. Ancient writings on it tell us that it was built by the King George III (1156-1184). It is known that the cathedral was restored by the Ksani Duke Iese in 1613. Some historical sources give us some interesting information about Ikorta and among them we can read about Vakhtang Bagrationi who describes the Cathedral and tells us about the map made by him.

Also we can find the important manuscript where there are different Kinds of information which are of great importance and has historical and scientific value.

The manuscript was written by the priest Makharebeli with great care. He writes important information about the life of that period. We get to know about some historical characters of those years such as the King Vakhtang Gorgasali and the prince Gocha. In special literature there are given some facts about the King Vakhtang Gorgasali who may be Gochashvili Ioramis shvili who is mentioned in the writings of the King Vakhtang VI and Gocha Bagrationi according to Vakhtang VI was the nephew of the King Simon, who as commander – in-chief fought against Turkish and was killed in the war in Gori.

In the manuscript we can find different historical information of the 17th-18th century language peculiarities such as the old Georgian words Kovlad, Gmertman or old letters e-oti, p-Khari, ზ-ei.

In the document we meet the names of the villages once belonged to the Ikorta but they no longer exist such as Beiti, BiBilaan, Kolotaan and others. We can also come across the geographical names ending in narian where the elements of possessive case are retained.